

tärisera sina figurer genom färgklang, linjerytm och komposition. En tredje sida av A:s konst är den hänryckta hyllningen till havet. I sina mariner, där han låter tuberna spruta kobolt, ultramarin, vitt och kadmium, så att det stänker och yr, lägger han in en aldrig svalnad gossekärlek till våg och vind, en naiv och hjärtevinande lyrisk friskhet. Mest monumental kommer kanske denna stämning till uttryck i duken Östersalt från år 1906, Göteborgs museum, där de tre sollyssande simmarna på det överspolade skäret giva ytan en festlig rytmisk uppdelning.

Sina havsstudier har A. drivit under segelfärder från sitt hem vid Vaxholm, Villa Ackleja, och under en resa till Rio de Janeiro 1912, från vilken även ett antal figurstudier och gatubilder förskriva sig.

A. har vid sidan av sin verksamhet som målare, såsom nämnt, även sysslat med skulpturella arbeten och har dessutom sträckt sitt intresse till arkitekturen, i det han framkommit med fantasi-fulla förslag till nytt stadshus i Stockholm, 1904, och till konstpalats vid Karl XV:s port å Östermalm.

A:s skapande präglas av en viss ojämnhet, av något flyktigt och improviserat men äger också sin styrka i den lätta och ljusa inspirationen, den obekymrade glada frimodigheten. Med fog kan han om sig vittna: Någon förebild inom konsten kan han inte påpeka, lika litet som han hoppas att få några efterföljare.

AXEL L. ROMDAHL.

Acrel, namnform, använd av medlemmar av släkten Acrelius (se d. o.).

1. Olof af Acrel, f. 26 nov. 1717 i Österåker, Uppsala stift, † 28 maj 1806 i Stockholm. Föräldrar: kyrkoherden i Österåker Johan Acrelius och Sara Gahm. Lärling hos fältskärsmästaren i Stockholm Gerhard Boltenhagen 1735; biträde hos överdirektören i kirurgiska societeten, stadskirurgen i Stockholm Salomon Schützer 1738; anträdde 1740 en utrikes studieresa, som räckte nära fem år, till Danmark, Tyskland, Schweiz, Italien, Frankrike och England. Inskrevs efter avlagd examen i kirurgiska societetens matrikel 12 okt. 1744; regementsfältskär vid adelsfanan 28 febr. 1751; kirurg utan lön vid det 30 okt. 1752 öppnade serafimerlasarettet, vilken befattning han ensam innehade till 1772, då K. F. Schulzenheim blev hans medhjälpare; erhöll professors titel 1 sept. 1755; direktör för frimurarbarnhuset s. å.; med. doktor 16 juni 1760; ledamot av sundhetskommisionen 24 sept. s. å.; generaldirektör över samtliga lasarett i riket 13

maj 1776; adlad 1 nov. 1780; erhöill avsked 25 febr. 1800. LVA 1746 (preses 1750, 1767, 1793); RVO 1776; RN0 1795; KVO 1799 samt ledamot av ett flertal utländska lärda sällskap. En medalj över A. präglades 1781 av vetenskapsakademien.

Gift 22 jan. 1747 med Anna Robert, f. 1718, † 1 febr. 1771, dotter till handelsmannen Elias Robert.

A., »den svenska kirurgins fader», sändes, tidigt faderlös, jämte sina två äldre bröder till Uppsala, där hans håg för naturkunnighet och medicin väcktes av Linné och Rosén. Av ekonomiska skäl hindrad att ägna sig åt lärda studier, inträdde han som elev hos en fältskärsmästare i Stockholm. Den skråmässiga anordning av yrket, som Johan III och Gustav II Adolf fastställt, bestod alltfört, och först genom bestämda lärlings- och gesällår och godkänd examen vanns tillträde till mästarnas krets. Handledning och undervisning berodde av mästarens insikt och goda vilja. De bägge mästare, hos vilka A. tjänstgjorde, voro kända såsom skickliga och lärda i sitt yrke. Genom sin långa vistelse utomlands vann A. kunskaper och erfarenhet, som för hans framtida verksamhet blevo av den största betydelse. I Strassburg fullkomnade han sitt vetande i anatomi, den nödvandiga förutsättningen för kirurgisk verksamhet, fortsatte sin utbildning i Paris under samtidens berömdaste lärde och skickligaste kirurger — den franska kirurgin hade denna tid en avgjord företrädesställning — och följde arbetet på sjukhusen där och i London, varvid han utan tvivel erhöill den bestämda uppfattning om dylika anstalters nytta för undervisningen och sjukvården, som satte frukt efter hemkomsten. På väg hem inträdde A. som militäläkare — kirurgien major — i franska armén, blev inom kort överläkare i Lautersburg (1743), där han stannade i nära ett år och trots krävande praktik fick tid att bearbeta några av de rön, som kriget givit; dessutom ålåg det honom att hålla föreläsningar och övningar med sina medhjälpare. När fästningen föll, frigavs han på hedersord, avböjde en kallelse till prosektorstjänsten i Strassburg och for över Holland och Nordtyskland tillbaka till Stockholm. Här förvärvade han snart stort förtroende och vidsträckt praktik. Samtidigt meddelade han undervisning. På hans förslag samman-slöto sig fyra av ledamöterna i kirurgiska societeten att 1746 hålla offentligt föreläsningar. I övrigt understödde han de ansträngningar, som sundhetskommisionen, den kände läkaren Abraham Back och andra gjorde för att få till stånd ett sjukhus i huvudstaden och blev också detta sjukhus' — serafimerlasarettets — förste kirurg. Under hans tid steg sängantalet där från 8 till 120

O. af Acrel.

Pastell av G. Lundberg omkr. 1777. Medicinalstyrelsen.

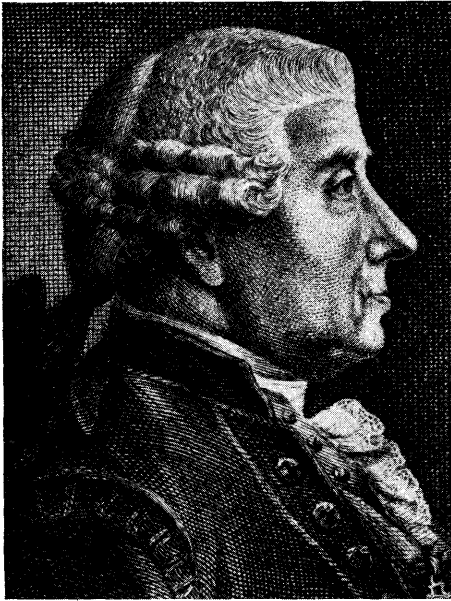
och antalet patienter under ett år från 97 till 536. Den kliniska undervisning i kirurgi, som A. här först i vårt land meddelade, var av yppersta slag, och platserna som elever och biträden voro mycket eftersökta. De resultat, hans verksamhet gav, kunna jämföras med samtidens bästa.

De många uppsatser och rön, varmed A. riktat vetenskapsakademiens handlingar, bära vittne om levande och mångsidigt intresse, grundlig beläsenhet och stor lärdom. Hans första bok, om friska sår's egenskaper (1745), anger sig själv vara en »teoretisk föreställning om allmänna läran om sår»; den praktiska fortsättning, som utlovas i företalet, torde vara att söka i hans senare utgivna »Chirurgiske händelser». Redogörelsen för skottsåren visar, att A. stödde sig på egen kunskap och den omfattande erfarenhet, han förvärvat under sin tjänstgöring såsom fransk militärläkare. De anatomiska och cirkulatoriska förhållanden, som i A:s framställning spela en viktig roll, voro i allmänhet mindre uppmärksammade i de teoretiska och spekulativa, ofta skolastiska utläggningar, som hos dåtida författare merendels intogo främsta och största platsen. Samma nyktra och kritiska sinne, samma verksamma och prövande utövning möter oss i A:s andra stora arbete, »Chirurgiske händelser». De anförda fallen äro samlade i grupper efter olika kroppsdelar. Nyttan av trepanering vid kranialskador visas av flera fall, av andra åter, att sådan också kan underlåtas under vissa förhållanden. Flera fall av harläpp, näspolyper av olika slag, benröta och svulster i käkarna opererades med gott resultat. A:s operationer för bräck och sten i urinblåsan voro berömda. Även såsom ögonoperatör var A. ansedd; bland många lyckligt forlöpande fall voro även fall av starrblindhet. Såsom förband användes merendels torrt linneskav och torra dukar — ej de olika salver, plåter, kataplasmer och sårsvatten, som oftast brukades då för tiden. A:s åtgärder och uttalanden omfatta nästan alla kirurgins områden. Mycket är nytt, mycket visar tillämpningen av omtvistade och farliga förfaranden, mycket ger anledning till jämförelser, praktiska råd och varningar. Innehållet är så mycket anmärkningsvärdare, som mycket av detta, som vi i dag anse såsom längesedan känt och erkänt, då var en brodd eller ett hugskott, om vars värde diskussionen knappast hunnit börja och varje större erfarenhet saknades. Arbetet, som utgavs 1759, översattes både till holländska och tyska samt utkom i en ny, tillökad och förbättrad upplaga 1775. — Enligt gängse förfarande använde A. vid behandlingen av kräfta såväl inre som yttre medel. Hur svårt det är att göra en säker diagnos, betonar

han flerstädes; på ett ställe heter det, att naturen stundom läker svulster, »vilka till utseendet äro elakartade, och att svulster, som synas vara godartade, övergå i den mest maligna art». Dock fattar han kräftbildningen såsom en enhetlig och redan från början specifik åkomma, såsom ett frö, »vilket icke kan avklädas dess fördärvande art»; den olika utgången vid godartade och elakartade svulster (kräfta) »bör väl härledas från det fördolda grundämnets skiljaktighet», därför bliva i sistnämnda tillfälle »alla slags operationer palliativer».

I ett presidietal i vetenskapsakademien redogör han för fostrets sjukdomar i moderlivet (1750). En del sjukdomar äro arv, mer från modern än från fadern, så syfilis och lungrot. Missbildningar och kroppsliga lyten bero på förändringar i äggets första bildning, abnormt tillstånd hos moderkakan och livmodern, otillräcklig näring åt fostret, osv. I ett annat arbete avhandlas nödvändigheten och förmånen av de kirurgiska handlagens förkortande i utövningen. Utom de historiska jämförelser, som där meddelas, innehåller detta föredrag en upplysande översikt över de kirurgiska åtgärderna vid en hel del åkommor och visar, hurusom dessa åtgärder »vacklat mellan otillräcklig enkelhet och en onödig fördubbling». Liksom medicinen hade sina överflödiga medikamenter, arbetade kirurgen ofta med onödiga bandager och andra redskap. Tillämpningen av dessa synpunkter genomföres i en hel del detaljer; överallt möter oss den skolade och praktiske kirurgen, som med enkla medel men väl använda ernår de bästa resultat. Då han för tredje gången nedlade presidiet i vetenskapsakademien, gjorde han sin konst och sitt livsverks bokslut i ett »tal om de lysande framsteg, som läkarvetenskapen tillvunnit sig i Sverige inom de senaste sextio åren».

Hans framställning av sjukdomsfall är klar och saklig. Stilen i hans skrifter och bevarade tal är lika träffande som målande. Stundom höjer den sig till gränsen av vältalighet och gör, kanske just på grund av tidens litet naiva och omständliga uttryckssätt, ett både vackert och minnesvärt intryck. Att han också kunde taga bladet från munnen och säga sin mening i en amper och överlägsen form, visas av de skrifter och uttalanden, som han lämnat i tvisten om bästa sättet att operera starr, samt i en del brev, ställda till olika personer, exempelvis utskickade stipendiater eller andra läkare. Men han kunde också taga skäl: han övergick till sin motståndares metod för operation av starr, då han fått klart för sig denna metods fördelar. I sitt dagliga arbete var han mönstret för en lärare och läkare. En hans

O. af Acrel.

Kopparstick av F. Akrell. 1795. K. B.

minnestecknare — Schulzenheim — säger på tal härom: »Inga bigöromål, inga nöjen eller förströelser kunde avhålla honom från uppfyllandet av sina ämbetsangelägenheter eller hindra honom att dagligen på utfäst klockslag vara unga läkare till mötes vid lasarettet eller att lika regelbundet fullkomna sina löften till sjuka och gjorda avtal med rådförda medbröder».

Enligt de bilder, vi äga av A., var han en vacker man i sin ungdom. En klar och frisk hy, en ren och klok uppsyn, öppna och livliga ögon gävo åt anletsdragen ett frimodigt och tänkande

uttryck. På äldre dagar fick bilden mera allvar, skarpare fårör och tyngre veck. Den kraft och det lugn, som ansiktet avspeglade, stod i överensstämmelse med den starkt byggda men välproportionerade kroppen. I samlivet var han älskvärd, förtroendeingivande och världsförfaren. Han fordrade mycket av sig själv men också av sin omgivning. Vann någon hans förtroende, bistod han sedan med råd och dåd. Han talade och skrev latin, tyska och franska; han läste — framför allt under sin senare tid — engelska med vaket intresse och stort utbyte.

Frånsett reumatiska smärtor, ådragna under tjänstgöringen såsom militärläkare, åtnjöt han en god hälsa. Sista halvåret avtynade han »utan synnerliga plågor, till dess en katarral feber slutade hans dagar i en ålder av 88 1/2 år». I kyrkboken anges dödsorsaken vara »ålderdom». I sitt äktenskap hade han endast en son, som avled i spädd ålder. Av den förmögenhet, han samlat, gick en del till allmännyttiga ändamål: till Uppsala universitet (60,000 dlr kmt), vetenskapsakademien, frimurarbarnhuset, kyrkan och församlingen i Österåker, där han vilar bland sina förfäder under en minnestavla med vapen och inscription samt följande eftermäle: »Sextiårig utövning av utmärkta kunskaper förvärvade honom ett rykte, som eftervärlden skall bevara».

Tryckta arbeten: Utförlig förklaring om friska sårs egenskaper i afseende til deras särskilta natur, kännetecken och påföljder, med bihang af några slutsatser, om deras lethalitet samt huru och i hwad form eller ordasätt wittnesbörd deröfwer må lämnas. Sthm 1745. 340 s. — Genaste sättet at inrätta och underhålla et lazaret eller sjukhus, så at det inom få år måtte ärnå en anseelig tilväxt. Sthm 1746. 18 s. — Rön och anmärkningar vid svulnaden, Spina bifida kallad (VA Handl., Vol. 9, 1748, s. 287—296). — Rön om hankars nytta i svarta starren, som följde på hvarannandags frossan (ibid., Vol. 10, 1749, s. 275—281). — Tal om fostrets sjukdomar i moderlifvet. Sthm 1750. (VA Præsidiatal 13 okt. 1750. 44 s.) — Några minnesvärda skador samlade och upptecknade (VA Handl., Vol. 13, 1752, s. 278—290). — Chirurgiska rön och anmärkningar (ibid., Vol. 15, 1754, s. 271—282; 16, 1755, s. 148—159). — Jämförelse emellan de förmåner och olägenheter, som åtfölja hvarje starsticknings-sätt, i stöd af egna rön och anmärkningar (ibid., Vol. 18, 1757, s. 54—1 17). — Chirurgiske händelser, anmärkte uti Kongl. lazarettet, samlade och genom utdrag af dagboken til trycket befordrad. Sthm 1759. (22), 379, (19) s. 2: a uppl., tillökt. Sthm 1775. (22), 650, (25) s. + 11 pl. (Även i holländsk uppl. 1771, tysk 1772 och 1777, den senare efter 2:a sv. uppl.) — Uterus duplex in muliere defuncta nuper detectus et iconibus illustratus. Sthm 1762. (8) s. + 2 pl. — Skriftväxling om alla brukeliga sätt at operera starren på ögonen. Sthm 1766. 156 s. (Innehåller nio skrifter av J. G. Wahlbom, O. Acrel och R. Martin, därav n:o 2, 4 och 9 av A.; n:o 2 är identisk med ovannämnda i VA Handl. 1757 införda.) — Betänkande, (ingivet till VA 24 aug. 1764 med anl. av J. F. Bousquet, Rön om fistlar in ano, och av Bousquet tryckt i samband med utgivandet av detta rön, Sthm 1766. Härfpå följde en svarsskrift: Påminnelser vid herr Bousquets rön om fistlar in ano, besynnerligen vid det, som han deruti berättat rörande Kongl. vetenskapsacademien och tvänne dess ledamöter, Sthm 1766, vari även ingår en Förklaring öfver några herr Bousquets tiltelser av A.). — Tal om nödvändigheten och förmånen af de chirurgiska handalagens förkortande i utföningen. Sthm 1767. (VA Præsidiatal 15 juli 1767. 80 s.) — Berättelse om lärpulsådre-stammens vådeliga öppning, som fordrade dess afknytning, och utan nedre delens förfång lyckeligen aflopp (VA Handl., Vol. 38, 1777, s. 83—102). — Historia tumorum rariorum circa carpum et in vola manus obvenientium, qvi, simillime licet facie, qua indolem tamen et sanandi modum, prorsus discrepant (Commentationes societ. reg. scient. Gottingensis, Vol. 2, 1779, s. 112—138 + pl.; övers. på svenska av C. M. Blom: Afhandling om svulster, som under tiden förekomma omkring handlofven och i flata handen . . ., i Läkaren och naturforskaren, Bd 10, 1791, s. 1—43). — Förteckning på instrumenter i arméens regements- och bataljons-kistor. Sthm 1780. 4:o. — Rön och ytterligare tillägningar vid sättet at bota vattubräck med frätmedel (VA Nya handl., T. 2, 1781, s. 127—143; jmf H. Gahns uppsats Om vattubrücks botande medelst causticum, VA Handl., Vol. 39, 1778, s. 30—55, däri flera rön av A. ingå). — Utkast till inrättande af en medicinalkista för ett regemente. Sthm 1786. 4: o. 2:a uppl., tillökt. Sthm 1789. — Tal om de lysande framsteg, som läkarevetenskapen tillvunnit sig i Sverige inom de senare 60 åren. Sthm 1793. (VA Præsidiatal 5 juni 1793. 28 s.) — Berättelse om trenne märkvärdiga hufvud-skador (VA Nya handl., T. 17, 1796, s. 25—37). — Rön och anmärkningar i VA Handl. (1746—89), 2 brev om koppypningen i Sw. Mercurius (1756: aug., nov.), handlingar rör. stipendiens inrättande vid akademien i Uppsala i Almänna tidningar (1789).

Källor: Krigsexp. registr., biographica, RA; Åminnelsetal över A. 29 okt. 1806 i VA av D. Schulz von Schulzenheim (1806) samt 20 nov. 1806 av G. J. Adlerbeth (1806); O. E. A. Hjelt, Olof af Acrel den sv. kirurgins fader (1884); G. Naumann, Ur den sv. kirurgiens historia under adertonde seklet (Hygiea, 1914); J. F. Sacklén, Sveriges läkare-historia, 1 (1822); C. Santesson, Afskedstal . . . 19 apr. 1885 (Hygiea, 1886; behandlar Olof af Acrel); J. Åkerman, Olof af Acrel (Hygiea, 1906).

J. ÅKERMAN.